

UTVÄRDERING AV ÖVERNATTNINGSPLATSER FÖR PERSONER MED DEMENSJUKDOM

- En modell för dagverksamhet och anhörigstöd

Marianne Winqvist
fil dr, vetenskaplig handledare
Regionförbundet Uppsala län

Förord

Klubb Orstenen bedriver dagverksamhet för personer med demenssjukdom. Orstenen erbjuder också möjlighet till övernattnig under en vecka per månad för ett begränsat antal personer. Ett av verksamhetens syften är att fungera som stöd för anhöriga genom att erbjuda avlösning.

Enheten för FoU-stöd har genomfört en utvärdering för att belysa hur verksamheten fungerar som stöd för anhöriga och om modellen skulle kunna vara möjlig att använda även inom andra dagverksamheter. Fokusgruppsintervjuer har gjorts av en anhörigkonsulent från Knivsta kommun och en processledare från Östhammars kommun. Marianne Winqvist, vetenskaplig handledare vid FoU äldre har handlett intervjuerna och analyserat resultatet. Genom detta samarbete har även ett erfarenhetsutbyte ägt rum mellan de tre kommunerna.

Uppsala i januari 2009

FoU äldre

Enheten för FoU-stöd

Sammanfattning	7
1. Inledning.....	8
2. Beskrivning av verksamheten Klubb Orstenen	9
3. De anhörigas synpunkter på Klubb Orstenen; en intervjustudie	10
Att börja på Klubb Orstenen	11
Anledningar till att börja på Klubb Orstenen.....	12
Början på vistelsen.....	14
Klubb Orstenens betydelse.....	15
Betydelsen för de närstående.....	15
Dagverksamhetens betydelse för de anhöriga	19
Innehållet i verksamheten	21
Övernattning på Klubb Orstenen.....	23
Annat stöd av offentliga sektorn.....	26
Flexibilitet och tillgänglighet.....	28
Sammanfattande kommentar utifrån intervjustudien	31
4. Vad är viktigt för de anhöriga? Resultat av strukturerade fokusgrupper med anhöriga och personal	31
Slutord	33
Bilaga 1	35
Bilaga 2.....	37
Bilaga 3.....	39

Sammanfattning

Klubb Orstenen bedriver dagverksamhet för personer med demenssjukdom, men erbjuder också möjlighet till övernattning under en vecka per månad för ett begränsat antal personer. Ett av verksamhetens syften är att fungera som stöd för anhöriga genom att erbjuda avlösning. Syftet med denna studie är, förutom att dokumentera verksamheten i Klubb Orstenen, att undersöka om verksamheten fungerar som stöd för anhöriga och om modellen skulle kunna vara möjlig att använda även på andra håll. Ett ytterligare syfte är att erhålla kunskap för att kunna utveckla verksamheten vidare.

Frågeställningar som har studerats är:

- Hur ser organisationen och innehållet i verksamheten ut?
- Vilka gäster besöker verksamheten och i vilken omfattning?
- Vilka anhöriga berörs av verksamheten?
- Hur har anhöriga kommit i kontakt med verksamheten?
- Hur uppfattar anhöriga innehållet i verksamheten för den närståendes del?
- Fungerar verksamheten som ett stöd för anhöriga? Hur?
- Hur kan verksamheten utvecklas vidare?

Semistrukturerade intervjuer har genomförts med elva anhöriga till gäster som har utnyttjat övernattningsmöjligheten och strukturerade fokusgruppsintervjuer har genomförts med ett begränsat antal anhöriga (sammanlagt fyra personer) som har en närstående på dagverksamheten. Även personalgruppen har deltagit i en fokusgruppsintervju.

De anhöriga är mycket nöjda med den verksamhet som erbjuds på Klubb Orstenen. De anhöriga får tid att använda för egen del. Viktiga faktorer som är uppfyllda och som förklarar varför de anhöriga upplever verksamheten som ett stöd är att gästerna trivs och har det bra i verksamheten och att personalen är pålitlig, kompetent och inger trygghet. De anhöriga anser samtidigt att verksamheten skulle kunna utökas och vara än mer flexibel än idag. Detta gäller både öppettiderna i dagverksamheten och möjligheterna till övernattning. Själva modellen med möjlighet till övernattning i känd miljö och bland kända människor är värdefull och övernattningen är för en del av de anhöriga en förutsättning för att orka fortsätta att vårda hemma. Utifrån denna kunskap kan den modell som Klubb Orstenen arbetar utifrån, rekommenderas även för andra. Speciellt om ytterligare satsningar görs på förbättrad tillgänglighet och flexibilitet.

1. Inledning

Klubb Orstenen bedriver dagverksamhet för personer med demenssjukdom. Sedan ett antal år tillbaka har gästerna på dagverksamheten även möjlighet att övernatta vissa dagar i månaden.

Den här modellen, att vid behov kunna erbjuda övernattningslösning i en för gästen känd miljö, är ovanlig. Eftersom verksamheten enligt personal och ansvariga har fungerat bra, fanns från Klubb Orstenens sida ett intresse av att dokumentera det som görs och att utvärdera verksamheten på ett mer systematiskt sätt.

Ett av Klubb Orstenens syften är att fungera som stöd för anhöriga genom att erbjuda avlösning. I denna rapport redovisas resultatet av en studie som har som övergripande syften att dokumentera verksamheten i Klubb Orstenen samt att undersöka om verksamheten fungerar som stöd för anhöriga och om modellen därmed skulle kunna vara möjlig att använda även på andra håll. Andra syften är att erhålla kunskap för att kunna utveckla verksamheten vidare samt att utveckla kompetensen bland personal i kvalitets- och utvärderingsarbete.

Frågeställningar som har studerats är:

- Hur ser organisationen och innehållet i verksamheten ut?
- Vilka gäster besöker verksamheten och i vilken omfattning?
- Vilka anhöriga berörs av verksamheten?
- Hur har anhöriga kommit i kontakt med verksamheten?
- Hur uppfattar anhöriga innehållet i verksamheten för den närståendes del?
- Fungerar verksamheten som ett stöd för anhöriga? Hur?
- Hur kan verksamheten utvecklas vidare?

Den studie som här skall redovisas består av flera delar. Semistrukturerade samtalsintervjuer har genomförts med anhöriga vars närstående har använt sig av övernattningsmöjligheterna. Resultatet av dessa återfinns i kapitel 3. Förutom dessa intervjuer har strukturerade fokusgruppsintervjuer genomförts med anhöriga till gäster på Klubb Orstenen. Dessa anhöriga rekryterades bland samtliga anhöriga som vid undersökningens genomförande hade en närstående som gästade dagverksamheten. Frågeställningen som besvarades i denna fokusgruppsintervju var vad de anhöriga ansåg var viktigt för att de skulle uppfatta Klubb Orstenen som ett stöd för egen del. Som ett komplement till detta och för att personalen skulle erbjudas ett material att arbeta vidare med, genomfördes en motsvarande fokusgruppsintervju med dem. Frågeställningen i denna intervju var vad personalen trodde var viktigt för att de anhöriga skall uppfatta Klubb Orstenen som ett stöd. Resultatet av dessa fokusgruppsintervjuer presenteras i kapitel 4.

I följande kapitel (kapitel 2) ges en beskrivning av Klubb Orstenens verksamhet. För denna text svarar enhetschef Mia Lannstål, Uppsala kommun. För de övriga delarna i denna rapport ansvarar Marianne Winqvist, vetenskaplig handledare vid enheten för FoU-stöd, Regionförbundet Uppsala län.

2. Beskrivning av verksamheten Klubb Orstenen

Klubb Orstenen är en dagverksamhet för personer med demenssjukdom som bor i eget boende. Syftet med dagverksamheten är att ge gästerna en trygg, meningsfull och strukturerad dag samt avlösning åt eventuella anhöriga.

Klubb Orstenen har två ”avdelningar”(sidor), en med sex platser för personer med begynnande demenssjukdom och en med åtta platser för dem där sjukdomsförloppet fortskridit. Aktiviteterna är anpassade till vad respektive grupp klarar av. I enlighet med uppdraget försöker vi också i möjligaste mån ta tillvara och uppmuntra enskilda gästers intressen. Förutom dagverksamhet har Klubb Orstenen nattavlösning för tre gäster var fjärde vecka, från måndag till och med lördag natt (sex nätter).

Att ha en verksamhet med två ”avdelningar” har många fördelar för både gäster, anhöriga, personal och arbetsgivare. För gästernas del så träffar man som presumtiv gäst, på ett första besök på dagverksamheten, pigga och rörliga personer som man med glädje kan tänka sig träffa någon gång i veckan. När sjukdomsförloppet fortskrider och man inte längre riktigt hänger med i gruppens aktiviteter kan det kännas bra att gå in och hälsa på den andra gruppen där det är ett lugnare tempo. På så sätt sker byte av grupp smygande och utan dramatik. När nattavlösning blir aktuell upplevs inte detta som så stort steg varken för gäst eller närstående då ju denna sker på ”hemmaplan” och med personal som man känner sedan tidigare. Personalen roterar mellan de bägge avdelningarna och känner på så sätt alla gästerna och varandra. Dagtid arbetar alltid två personal på varje sida. Man arbetar alltid hela dagen på en och samma sida för att undvika oro i grupperna. Vid nattavlösning är en personal ensam med tre gäster från middagen till nattpersonalen kommer. Nattpersonalen har en halvtimme i början och slutet av passet när det finns en dagpersonal på plats. Denna tid används till rapportering och om någon gäst behöver två personer till hjälp vid kvälls- respektive morgonbestyren. Med detta koncept, med två verksamheter i en, blir också personalgruppen tillräckligt stor så att någon ordinarie personal alltid finns på plats trots semester och annan frånvaro.

Dagverksamheten är öppen för alla gäster måndag, tisdag, torsdag och fredag klockan 9-15. På onsdagar är det öppet för gäster mellan klockan 9-13. Varje vardag kan fjorton gäster beredas plats. Röda dagar och dagtid på helger, kan åtta gäster komma till dagverksamheten. Verksamheten är biståndsbedömd och de flesta besluten avser en vistelse på två till fyra dagar per vecka. Enstaka gäster har beslut på fem dagar per vecka, eller i samband med nattavlösning, sex dagar per vecka. Vid speciella händelser, exempelvis sjukdom hos vårdande anhöriga, kan tillfällig utökning av vistelsen ske utan att nytt biståndsbeslut behöver skrivas. De fjorton platserna tas i anspråk av cirka trettiofem personer. Vid nattavlösning börjar man ofta med en eller två nätter per gång men utökar vanligen allteftersom sjukdomsförloppet fortskrider. Det finns gäster som förutom dagverksamhet har beslut på växelvård.

Dagverksamheten bemannas av sju personer med varierande tjänstgöringsgrad motsvarande 4,5 tjänst dagtid och 0,44 natt. Hälften av dagpersonalen arbetar bekväm arbetstid med 40-timars arbetsvecka och hälften har 37-timmars. En person arbetar natt. Sedan något år tillbaka har all personal nu motsvarande undersköterskeutbildning som grund (sedan satsningen med Kompetensstegen).

Dagverksamheten är inrymd i två lägenheter som ligger vägg i vägg med varandra. Genom att mellanväggen i en klädkammare tagits bort finns möjlighet att gå mellan de bägge avdelningarna utan att behöva gå ut i trapphallen. Lägenheterna består av två rum med öppen planlösning och handikappanpassad toalett. Lägenheterna är belägna i markplan med två uteplatser i anslutning till varandra.

I den mån det går hjälper gästerna till vid de dagliga sysslorna. Frukost bereds på dagverksamheten medan lunch, och middagar när det förekommer, hämtas i en närbelägen (kommunal) restaurang. Enligt gällande regler för mattillverkning medges ej att maten lagas på plats. Om matlagning vore möjlig skulle den hemlika miljön ytterligare befästas och gästerna få sensorisk stimulans i form av aptitretande matdoft under beredningen.

På onsdagar när dagverksamheten stänger för gäster klockan 13 används eftermiddagen åt olika aktiviteter. Var fjärde vecka är det arbetsplatsträff med de övriga dagverksamheterna och enhetschefen. Var fjärde vecka är det handledning med demensvårdsutvecklaren. Förändringar i gästernas beteenden eller besvärliga situationer kan diskuteras och förhållningssätt utarbetas. De övriga två onsdagseftermiddagarna ägnas åt annat internt arbete eller städning. Tillsammans med demensvårdsutvecklaren ordnas anhörigträffar en gång per termin på kvällstid. En anhörigenkät skickas årligen ut för att samla in synpunkter på verksamheten. Demensvårdsutvecklaren brukar tillsammans med en anhörigkonsulent ordna anhörigcirklar för att berätta mer om sjukdomen och det stöd närstående kan få. Deltagare från dessa cirklar har stundom fortsatt att träffats efter cirkelns slut, ibland med stöd från en frivilligarbetare från Röda Korset.

3. De anhörigas synpunkter på Klubb Orstenen; en intervjustudie¹

För att få kunskap om huruvida verksamheten har inneburit något stöd för de anhöriga, vad som varit bra och mindre bra samt hur Klubb Orstenen eventuellt skall kunna utvecklas vidare för att ytterligare kunna stödja de anhöriga har semistrukturerade samtalsintervjuer genomförts.

För de elva personer som under år 2007 utnyttjade övernattningsmöjligheten, har elva anhöriga intervjuats. Fem av dessa är makor, tre är makar och tre intervjupersoner är döttrar till gästerna. Två av döttrarna är systrar och intervjuades tillsammans. Sammanlagt har alltså tio intervjuer genomförts.

Intervjupersonerna informerades om undersökningen och tillfrågades av en kontaktperson på Klubb Orstenen om de kunde tänka sig att delta. Efter medgivande kontaktade sedan intervjuarna intervjupersonerna och kom överens om tid och plats för intervjun. Av elva tillfrågade var det en person som inte ville intervjuas. För en av de övernattande gästerna har alltså inte någon intervju genomförts med någon anhörig.

Intervjuerna har genomförts i samverkan med två av länets övriga kommuner, Knivsta kommun och Östhammars kommun. Anhörigkonsulent Christianne Simson (Knivsta kommun) och

¹ Med begreppet anhöriga avses i detta sammanhang de personer som har intervjuats. Begreppet närstående används för att beteckna de personer som de anhöriga i denna studie är anhöriga till d.v.s. gästerna på Klubb Orstenen.

processledare för anhörigstöd Åsa Karlström (Östhammars kommun) har genomfört intervjuerna. Genom detta samarbete har ett erfarenhetsutbyte ägt rum mellan kommunerna och intervjuerna har genomförts av, för den berörda verksamheten utomstående personer.

Intervjuerna utgick från en intervjuguide bestående av övergripande frågor som vid behov kompletterades med följdfrågor (se bilaga 1). Intervjuerna ägde rum i intervjupersonernas hem eller i rum i anslutning till Klubb Orstenen. Intervjuernas längd varierade från 30 minuter till drygt en timme, med en genomsnittlig längd på cirka 45 minuter. Samtliga intervjuer spelades in på band och transkriberades i sin helhet. Intervjupersonerna informerades om att deltagande var frivilligt, att det insamlade materialet skulle behandlas konfidentiellt och att intervjuerna skulle fungera som underlag för en rapport. Det insamlade materialet har analyserats av Marianne Winqvist.

I presentationen som följer redovisas resultatet av intervjuerna. Texten inleds med beskrivningar av hur situationen var för de anhöriga när deras närstående började på Klubb Orstenen. Betydelsen av verksamheten för de anhöriga presenteras och synpunkterna på övernattningsmöjligheterna behandlas i detta sammanhang separat. Framställningen avslutas med en redovisning av intervjupersonernas tankar om verksamhetens flexibilitet och tillgänglighet. Resultaten illustreras med direkta citat från intervjupersonernas utsagor. På detta sätt kommer de anhöriga till tals.

Att börja på Klubb Orstenen

Den tidsperiod som intervjupersonernas närstående har besökt Klubb Orstenen varierar vid intervjutillfället från knappt ett år upp till fem år. Ungefär två års tid är det vanligaste. Två personer har under året avslutat vistelsetiden och anhöriga uttalar sig alltså i dessa fall om en för deras närståendes del avslutad verksamhet.

Hur familjerna kom i kontakt med Klubb Orstenen varierar och alla anhöriga kommer inte säkert ihåg hur det gick till. Några säger att de fick information av biståndshandläggare och andra att de hade kontakt med demensvårdsutvecklare som informerade om verksamheten. Kontakten till dessa personer kan ha gått via den landstingsdrivna sjukvården eller kommunala verksamheter där det inte behövs biståndsbeslut, d.v.s. man hade då inte sedan tidigare kommit i kontakt med biståndshandläggare. För några av intervjupersonerna gäller att de sedan tidigare hade haft till exempel hemtjänst beviljad, medan andra inte alls hade haft något med kommunens verksamheter att göra.

Hon fick diagnosen och jag tror att jag på något sätt ringde till, på endera sättet hade jag en aning om att det fanns. Eller också så hörde jag med någon som har hand om äldreården på kommunen som jag kände sedan tidigare.²

Då hade hon fått diagnosen på sjukdomen och dom började sätta in bromsmedicin och då sa hennes husläkare att vill du att jag hjälper dig att i god tid kontakta dom här myndighetspersonerna (biståndshandläggare) då så att jag inte skulle råka ut för någon panik och gå för länge utan att i god tid få kontakt med dom.

² De redovisade citaten har avidentifierats och talspråk har till viss del, för läsbarhetens skull, ändrats till skriftspråk. Detta dock utan att innebörden i det sagda har gått förlorad.

I³: Hur gick det till när du fick kontakt med Klubb Orstenen?

Ip: Det har inte jag gjort, tänkte jag säga utan det var min dotter som ordnade det.

I: Vet du hur hon fick kontakt med Klubb Orstenen?

Ip: Det var nog genom någon i kommunen i alla fall, men det vet jag inte mer om.

Det måste ha varit demensvårdsutvecklaren. Det kommer jag faktiskt inte ihåg. Min dotter var det som ringde. Dels var vi på geriatriska på undersökning, om vi fick något råd därifrån det kan jag inte komma ihåg.

I: Hur gick det till när ni fick kontakt med Klubb Orstenen första gången?

Ip: Han hade legat på Akademiska. Genom någon där fick vi kontakt. Då kom demensvårdsutvecklaren och vem den andra var kommer jag inte ihåg, hem till oss. Det var 2005 på hösten.

I: Det var någon från Akademiska som kontaktade demensvårdsutvecklaren då?

Ip: Det måste ha gått till på det sättet.

I: Hur gick det till när du fick kontakt med Klubb Orstenen första gången?

Ip: Ja, det var nog via biståndshandläggaren. Det var säkert via henne. Men det kan ha varit genom att vi hade kontakt med hemtjänsten.

Som framgår av citaten ovan är uppgifterna ibland vaga över hur de anhöriga fick information om Klubb Orstenens verksamhet. Det är positivt att notera att landstingsanställd personal tycks ha hjälpt en del anhöriga med besked om vem de kunde vända sig till inom kommunen. Att i ett tidigt skede i sjukdomsprocessen få hjälp med namn på kontaktpersoner och möjligheter att få ytterligare information måste bedömas som väsentligt för de anhöriga. Värt att notera är också att det ibland är flera anhöriga som är aktiva och hjälper den närstående även om, med ett undantag, endast en anhörig i varje familj har intervjuats i denna studie. Speciellt märks detta i situationer där maken/maken är sjuklig och barn träder in och stöttar samt då syskon samarbetar.

Det vanligaste var att börja på Klubb Orstenen med att vara där en eller två, kanske tre dagar i veckan för att så småningom eventuellt utöka vistelsetiden och även så småningom inkludera övernattningar.

Anledningar till att börja på Klubb Orstenen

Vid tidpunkten då gästerna inledde sin vistelse på Klubb Orstenen var situationen komplicerad för många av de anhöriga. Framför allt innebar omsorgsarbetet en stor bundenhet eftersom många inte kunde lämna sin närstående ensam alls eller kanske bara för en kort stund. En av makarna var fortfarande yrkesverksam och behövde hjälp för att kunna fortsätta arbeta.

Ip: Det (hemtjänst) visade sig ju att det räckte inte förstår du hon gick, ja hon gick hemifrån.

I: När du var på arbetet?

Ip: När jag var borta ja. Då så kom det här upp med Orstenen att hon skulle kunna vara där. Till en början var vi kanske där ett par dagar i veckan, kanske tre. Det kommer jag inte ihåg och det är länge sedan. Det är nog fem år sedan.

I: Då hade du behov av avlösning för att kunna arbeta?

Ip: Ja, just det. Och då skjutsade jag henne till Orstenen och sedan åkte jag och jobbade.

Även för de icke yrkesverksamma anhöriga kunde vardagslivet vara komplicerat. Motiven till att tacka ja till vistelse på Klubb Orstenen kunde bottna i anhörigas behov av avlösning för att kunna

³ I = Intervjuare, Ip = Intervjuperson

få saker utträttade för egen del eller för att kunna vila, men även för att den närstående skulle få komma ut och få stimulans. Dessa behov kan också gå hand i hand. Det är också ett stöd för den anhörige att veta att den närstående har det bra och får ut något i tillvaron som kanske inte kan erbjudas hemma. Samtidigt ger detta de anhöriga egen tid och förhoppningsvis bättre förutsättningar för att orka med vardagen. Följande citat illustrerar något av de situationer som förelåg vid tiden då de närstående började på Klubb Orstenen och de visar också på de anhörigas behov av hjälp och avlösning.

Ip: Att handla ja, jo det var svårt. Hon kunde rulla iväg ut ur affären så att jag fick ut och söka henne.

I: Du tappade bort henne helt enkelt.

Ip: Ja, helt enkelt. /.../ Och så det vi handlade vid kassan, då började hon plocka från andra sidan så det var lite obehagligt. Hon blandade ihop sitt eget och andras.

Det började med att han, jag märkte det mycket när vi var till exempel i stan och hade åkt buss in och när vi skulle åka hem då ville han gå på, på fel sida. Det var sådana småsaker. Ibland försvann han bara från mig, när jag gick i en affär. Så det har varit den perioden också. Det var ganska länge det. Det var besvärligt.

I: När han började på dagverksamheten, hur hade du det då?

Ip: Ja, det började med att han var ute och köpte saker, videoapparater och så där och hade svårt att sköta dom hemma. Dom gick sönder och då tog vi kontakten och fick rådet att han skulle vara borta några timmar.

Han kunde gå ut. Jag har ju trott att jag kan lita på honom om jag går och handlar, men det kunde jag inte. Han går ut och låser inte så det står öppet här. Ibland kan dörrarna stå öppna. /.../ Vi har aldrig bråkat. Men nu kan man börja ibland, men jag förstår mig nog inte på honom. Att han har fått en sjukdom. Jag känner att jag liksom vill rätta till honom ibland. Han kan ju inte klä sig.

I: Hur var din situation på den tiden innan ni började på Klubb Orstenen?

Ip: Ja, vad skall vi säga. Jag var ju ensam om att ta hand om honom. Han kunde knappt gå på toaletten. Då skulle man leda honom. En gång kröp han in på toaletten. Vi hade en lite tvårummare där. Det var inte så långt, men i alla fall. Det var jobbigt för honom.

I: Så du fick hjälpa honom med det praktiska dygnet runt nästan då? Med toalettbesök och allting?

I: Ja, och dusch och sådana saker. Och det är flera år sedan.

I: Hur var din situation då när ni började åka till Klubb Orstenen?

Ip: Ja, det är jobbigt att ha en människa hemma som alltid, ja man måste peka och så vidare och så gå efter och plocka reda på grejerna för hon släpper dom där hon står.

I: Vad var det som fick er att tacka ja?

Ip: Vi tyckte att det var bra för honom att komma ut lite. Han sitter bara i fåtöljen och tittar, att komma ut bland lite folk. Och så det att han inte sitter ensam hela dagarna utan får komma ut.

Det har också varit ett problem i början under insjuknandet det här med toaletten. Fort skulle det till då, då sprang han bara iväg även om han var på stan, men nu är det där hjälpt med kateter inne i magen så det är mycket bättre så kan man tappa ur så har man inte dom besvären.

Det som kändes mest akut då, då tyckte jag inte att hon var tokborta i närminnet som hon är idag utan då var det mer att jag tyckte att hon var så deprimerad och passiv. Vilket var ett väldigt nytt beteende för henne. Hon har varit fruktansvärt aktiv och otroligt kunnig i så mycket och så plötsligt var hon passiviserad och nästan avstängd. Inaktiv, och det var en ny sida som hon aldrig någonsin hade visat en enda sekund i sitt liv. Passivitet. Och då tyckte vi att hon kanske behövde någonstans att, ja ha ett eget liv. Utanför livet med pappa. Och få ny input och nya, ja ett eget liv. Hon behövde någon att umgås med. Ja, jag vet inte hur jag skall förklara, men jag tror också

att det fanns ett behov hos pappa att få vila. Hon är för energisk för vad han orkar med. Både psykiskt och fysiskt.

Anhörigas egen sjukdom kunde också utgöra en svårighet och en anledning till att avlösning på Klubb Orstenen behövdes. Vid sådana tillfällen kunde det vara någon annan, inte sällan ett vuxet barn, som hjälpte föräldern att ordna stödinsatser. Måkan i citatet nedan hade själv drabbats av sjukdom och behövde tillfriskna.

I: Tyckte du själv då att du hade något behov av att din make var på Klubb Orstenen ibland?

Ip: Det vet jag inte för skall jag vara ärlig. Jag hade själv fått en liten stroke. /.../

I: Vart det så att du låg kvar på sjukhuset också?

Ip: Ja, fast den var liten, men det var väl därför.

I: Då vart dottern orolig.

Ip: Ja.

I: Så egentligen tackade du ja för dotterns skull, var det så?

Ip: Ja.

Början på vistelsen

Flera av de anhöriga berättar att de besökte Klubb Orstenen innan starten och fick ett gott intryck av verksamheten och de personer som de mötte.

Jag tog min fru med mig och så åkte vi över till Klubb Orstenen och träffade demensvårdsutvecklaren. Hon visade oss avdelningen. Vi gick in och tittade och vi blev bjudna på kaffe och satt och pratade och såg hur det såg ut. Och gjorde oss bekanta med dom som arbetade. Sedan tyckte jag att det här såg väldigt fint ut så naturligtvis tog jag erbjudandet. Sex timmar så det var bara att sätta igång och ingenting att fundera över. Det var väldigt positivt, intryck jag fick.

För de flesta närstående innebar det inte några besvärligheter med att börja på Klubb Orstenen medan det för några, och därmed också för den anhörige, förekom vissa initiala svårigheter. Ibland krävdes det insatser från Klubb Orstenens personal för att hjälpa till med att få gästen att komma till dagverksamheten.

I: Det var inga svårigheter att övertala din fru på något sätt?

Ip: Nej, det var det inte. Hon började och så var det sedan.

I: Har det varit några svårigheter i samband med att din man började på Klubb Orstenen?

Ip: Nej, det gick så smidigt, så smidigt. Han anpassade sig tydligen väldigt snabbt. Så finns det tre eller två är det väl andra män där, som han pratar med.

Vi fick komma dit medan det var människor där och då bestämde sig anhörigkonsulenterna att vi skulle gå på prov. Och provet har fortsatt till denna dag. Och hon finner, i början var det svårt att hitta och komma igång där och så vidare, och jag förstår det. Men nu trivs hon där och vill åka dit.

Det var en period i början, jag kommer inte ihåg, men det handlar nog om ett antal månader när hon inte skulle gå dit, absolut inte. Det var en period när dom kom hem och hämtade henne och hjälpte henne.

Samtliga anhöriga är idag mycket nöjda med att de en gång tackade ja till verksamheten på Klubb Orstenen, men vid tiden för starten var det svårt för några av de anhöriga att låta den närstående börja på klubb Orstenen, att fatta beslut om avlösning och att se till sina egna behov. Någon av de intervjuade påpekar att det behövdes en hel del övertalning för att hon skulle acceptera att maken besökte Klubb Orstenen. Oro för hur det skulle gå, om det kommer att bli bra och lite

dåligt samvete för att ”inte klara av” situationen hemma kunde förekomma. Det kunde också vara svårt att acceptera att den närstående hade en demenssjukdom och med stor sannolikhet skulle komma att bli ännu sämre i framtiden. För att kunna tacka ja till en verksamhet som är till för personer i denna situation måste svårigheterna att inse fakta (alternativt fördomarna) besegras.

Jag ville inte lämna ifrån mig honom. Det är ju så. Sedan vill man ju inte, man inser väl inte att man behöver ha hjälp heller. Som jag gör idag. Det är varken bra för honom eller mig att varenda dag...

I: Vad tänkte du om det här att din man skulle gå på Klubb Orstenen?

Ip: Jag tyckte det blev lite ensamt. Det kommer jag ihåg. Jag tänkte att vad skall jag göra nu då. Men det sa jag nog inte. Men jag har ju sådana som jag kan vara med så det gick ju bra.

Ip: I början var jag naturligtvis osäker på hur kommer det här att gå. När det är nytt då funderar man ju. Och det hände väl en gång, det var en av patienterna där som var väl lite, jag vet inte, men hon kunde klappa till lite om det skulle vara så och jag skulle tro att min man var i vägen för det en gång. Då kom han hem och var liksom tyst, men det är borta. Nu har dom fixat det.

I: Blev du också orolig då?

Ip: Ja, man funderade vad det är för människor, om det är något allvarligt eller bara någonting som händer i förbifarten om man säger.

I: Det har inte varit några sådana problem efter den gången?

Ip: Nej, nej inte alls.

I: Vad tyckte du om klubben inledningsvis? Vad hade du för tankar om klubben inledningsvis?

Ip: Först tänkte jag att OK där är människor som är helt väck, va. Då skall inte hon dit för hon är hyfsat klar fortfarande. Men jag fick backa om den uppfattningen och det var fina människor där. Jag tror att personalen som är där, vad jag kan förstå så är dom väldigt, väldigt duktiga. Jag kan inte tro något annat.

Klubb Orstenens betydelse

Vid tiden för intervjun är det två av de närstående som inte längre besöker Klubb Orstenen då de har flyttat till särskilt boende eller då den anhörige har fått en annan mer omfattande hjälp med avlösningen inom ramen för en annan verksamhet.

Av de övriga åtta personerna besöker fyra personer Klubb Orstenen två gånger per vecka, tre personer är där tre dagar per vecka och en person fyra dagar per vecka. Det vanligaste är att tillbringa tiden mellan klockan nio och tre där (tidsspannet då dagverksamheten pågår), men vistelsetiden kan variera lite beroende på de enskilda gästernas behov.

Samtliga intervjupersoner är mycket positiva till Klubb Orstenens verksamhet. I denna studie fokuseras på verksamhetens betydelse som anhörigstöd. Erfarenheter visar att anhöriga endast upplever avlösningens verksamhet som ett stöd för egen del om de vet att den närstående har det bra under avlösningen. Därför har frågor ställts både om Klubb Orstenens betydelse för den anhörige själv samt vad den anhörige anser att klubben har/har haft för betydelse för den närstående. Inledningsvis presenteras de anhörigas synpunkter på vad Klubb Orstenens verksamhet har betytt för de närstående (och därmed indirekt som stöd för de anhöriga).

Betydelsen för de närstående

Samtliga intervjupersoner är överens om att Klubb Orstenens verksamhet är/har varit bra för de närstående. Samtliga kommentarer är mycket positiva. Det kan som framgår av citaten nedan vara

svårt för de anhöriga att få svar från de närstående om de trivs på Klubb Orstenen eller ej, men för de anhöriga är det självklart att de närstående gör det (en maka uppger att hon tror att maken trivs). Därmed bidrar Klubb Orstenen med goda förutsättningar för att de anhöriga skall ha möjlighet att verkligen uppleva verksamheten som ett stöd i vardagen.

I: Hur tror du att din man har upplevt att vara på Klubb Orstenen?

Ip: Han tycker det är jättebra där.

I: Vad är det som han tycker är bra, vad är det som gör att han trivs?

Ip: Ja, det har jag svårt att få reda på för han talar inte om vad dom gör eller så. Jag har ju varit med på samlingarna så jag vet ju deras program ändå.

I: Hur tycker du att Klubb Orstenen har varit för din frus del?

Ip: Så vitt jag kan förstå så är det toppen.

I: Hon trivs där?

Ip: Ja. Hon kommer hem och då är hon strålande glad.

I: När han har varit där, hur tror du att han har haft det?

Ip: Jag tror att han har haft det bra. /.../

I: Tror du att han har trivts när han väl var där eller?

Ip: Det vet jag inte.

I: Har han sagt något?

Ip: Nej, han är så tyst av sig. Han meddelar inget. Han gör inte det.

Det är naturligtvis ett dilemma att inte kunna få svar från de närstående själva. Detta utgör ett exempel på deras utsatthet och därmed också på det ansvar som de anhöriga har och känner. Allt som de anhöriga berättar pekar på att de närstående verkligen har det bra på Klubb Orstenen, det finns inte någonting som talar emot det, men de båda citaten nedan illustrerar svårigheterna när de närstående inte kan tala i egen sak. Att inte opponera sig mot klubben tas som intäkt av en maka för att mannen trivs, medan en annan maka inte tar makens nej som ett tecken på att han inte trivs (vilket inte behöver betyda att maken gör en felaktig tolkning).

I: Du berättade vad du tycker är bra och det är personalen och aktiviteter.

Ip: Ja, det är det. Och så firar dom namnsdagar och födelsedagar och äter tårter och så där. Och det är höjdpunkter då. /.../ Och dom läser böcker ibland och så är det frågesporten där då. Jag tycker att han verkar trivas. Han opponerar sig inte.

I: Vad har du för åsikter om Klubb Orstenen för din mans del?

Ip: Den betyder väldigt mycket. Han är jätteglad och åka dit, även om han just nu säger nej. Det är sjukdomen som gör det.

Den viktigaste faktorn som förklarar varför de anhöriga tror eller vet att deras närstående trivs på Klubb Orstenen är personalen. Personalgruppen får stora lovord av samtliga intervjupersoner.

I: Vad var det som var bra, vad var det som gjorde att din fru trivdes?

Ip: Jag tror att flickorna var så omtänksamma. Deras sätt att ta hand om henne och hon skulle känna sig väl mottagen. Det var det som gjorde det. Deras sätt att vara mot henne.

Det är omhändertagandet som är trevligt där.

Jag kan inte förstå hur dom bär sig åt dom där människorna, men dom fixar allting. Dom är ena hejare.

I: Hur tycker du att det går för din man att samarbeta med personalen? Trivs han med personalen?

Ip: Det tror jag säkert att han gör. Dom är så gulliga mot sina gäster. Dom verkar aldrig bli irriterade på dom. Det går så fint, så smidigt allting. /.../ Och så skämtas det mycket.

Där är dom väldigt trevliga på Klubb Orstenen. Väldigt trevlig personal och det är hemtrevligt. Det är inte så modernt och fint, men det är som ett hem.

I: Vad skulle du säga då, varför skulle du rekommendera Klubb Orstenen?

Ip: Dom är varma dom här människorna som är där. Det är som när man kom hem till mamma. Ja, ungefär. Den känslan får jag, men det kanske inte alla får. Det vet inte jag. Det är en trevlig atmosfär. Och dom gör ju så mycket för dom här gästerna som dom säger. Så det kan jag varmt rekommendera.

I: Vad är det som är det bästa med den om du skulle tipsa någon bekant?

Ip: Att min fru trivs där. Dom har fixat så att hon trivs där. Dom har fixat så att hon trivs där. Att jag lätt kan hålla kontakt med dom. Det är det bästa.

Ip: Jag upplever ju Klubb Orstenen som väldigt, det är väldigt stabilt kan man säga. Det är samma människor som är där. Dom tar så väldigt väl hand om gästerna och dom hälsar dom alltid välkomna när dom kommer. Dom är fantastiska. Dom som jobbar. Jag beundrar dom. Det är så familjärt. Det är ju inte så stort heller utan det har ju mycket hemkaraktär. /.../

I: Vad är det som du tycker har varit bra?

Ip: Ja, det som är bra för min del det är att jag känner mig trygg. Hon har det bra där. Det vet jag. Dom tar väl hand om henne.

Eftersom gästerna oftast inte själva kan berätta om hur de har det på Klubb Orstenen är det A och O att de anhöriga kan lita på att personalen är kompetent. I citatet nedan framkommer att den anhöriga är mycket nöjd med personalen och deras förhållningssätt. Även om hon absolut tror att personalen är lika trevlig mot alla gäster som mot de anhöriga och även när inte de anhöriga är där, så illustrerar citatet hur utlämnade de anhöriga (och gästerna) är till personalen och hur viktigt det är att genom ett gott bemötande ge de anhöriga tryggheten att veta/tro att de närstående blir väl omhändertagna.

Dom är vänliga för det första och det är dom mot dom som är där också, det tror jag absolut. Dom har varit det mot min man i alla fall. Jag tror det. Man får gå upp där också. Jag har varit upp och hälsat på. En vanlig dag om man säger. Så att, dom har varit, jag tror att dom är snälla.

Förutom att personalen uppvisar ett mycket positivt och trevligt bemötande gentemot gästerna nämner anhöriga att de är kunniga, välutbildade, proffsiga och känner väl till de enskilda gästerna. Det har inte heller varit någon omsättning i personalgruppen och kontinuiteten betonas som viktig av flera intervjupersoner. Det enda problemet som någon anhörig framför som har med personalen att göra är att det är lite besvärligare på somrarna när det är vikarier och de inte är lika insatta i enskilda individers situation som den ordinarie personalen.

Varje gäst har en specifik kontaktperson bland personalen, men det är inte självklart för alla anhöriga vem denna person är. Många påpekar att det är så få personer som arbetar på Klubb Orstenen så det går bra att prata med vem som helst av dem. Alla känner alla. Intervjupersonen i citatet nedan för själv kontaktpersonen på tal.

Ip: Så är det väl ett par tre som sköter om dom så att säga. Det är trevliga flickor. Han har en kontaktperson. Hon är också trevlig.

I: Så du som anhörig har en person som kontaktperson i personalgruppen?

Ip: Ja.

I: När vänder du dig till henne då?

I: Ja, när jag vill prata om något speciellt om min man. Som i våras var jag väldigt nere. Och då ville min dotter att vi skulle åka bort en vecka. Då vände jag mig till henne och frågade om det gick att lösa, om han fick vara där en vecka. Det gick att lösa. Han fick vara från söndag, till söndag. Det är lite ovanligt sa hon då, men det gick att lösa. Så fick jag komma bort en vecka och inte göra någonting.

För att anhöriga skall känna sig nöjda med avlösningen är upplevelse av trygghet en förutsättning. För att kunna känna sig trygg räcker det inte bara med ett positivt bemötande utan den anhöriga måste också veta att den närstående får den praktiska hjälp som behövs. Det kan som i citaten nedan handla om mat och att undvika skador av olika slag.

I: Vad tror du att Klubb Orstenen har betytt för din makas del?

Ip: Ja, det tror jag har betytt ganska mycket. /.../ Vi hade bekymmer med att hon åt så dåligt. Oerhört dålig matlust. Men dom lyckade få i henne en hel del mat där och jag hade med mig näringslösning också som jag fick utskrivet av hennes husläkare som hon fick komplettera med.

I: Hon hade dålig matlust överlag.

Ip: Ja. Jag hade oerhört jobbigt på slutet till att få henne att äta. Hon gick ner i vikt väldigt mycket, men flickorna där lyckades att få i henne mat. Hon fick ju frukost där när hon var där de där sex timmarna, eller lunch var det, lunch åt dom på dagen. Dom lyckade få henne att äta ganska bra. Så det var ju skönt.

I: Vad är det du tycker är bra då. Vad är det som är bra på Klubb Orstenen?

Ip: Man känner sig trygg när man lämnar honom där. Man känner att dom gör det dom ska. Man kan lita på dom. Det tycker jag. Genom att min man är så yr så har jag blivit tjugig, men jag är tvungen till det och han har ju också lite fel på hjärtat. Han måste ha vätska, en viss mängd och då måste man lita på dom, att dom gör det. Och att han inte ramlar. Det finns ju stolar där, sådana där karmstolar, att han får hjälp när han sätter sig så att han inte ramlar omkull för då är det ju klippt. Då blir man lite tjugig och lite ängslig, som anhörig.

I: Det skall man väl vara också.

Ip: Jo, jag vill ju behålla honom. Och vilket helsike om han skulle få ett lärbensbrott eller något sådant.

Andra viktiga funktioner som de anhöriga tycker att Klubb Orstenen har haft för de närstående är att den erbjuder stimulans och möjlighet till umgänge med andra personer samt i ett fall en stark känsla av att känna sig behövd.

I: Har han större glädje av Klubb Orstenen idag eller var det större glädje i början?

Ip: Det kan tänkas att det är större glädje för honom nu för att han företar sig inte så mycket här hemma nu.

Eftersom han är en väldigt social person så är det ganska avgörande för att han skall orka hålla igång att han får träffa människor. Jag menar, han sitter ensam hela dagarna här, ingen att prata med, ingen att titta på, ingenting. Så är det jätteskönt. Sedan att han är motig när han skall iväg på mornarna det är en sak, men han är alltid nöjd när han kommer hem.

I: Hur hade det varit om Klubb Orstenen inte hade funnits?

Ip: Då hade det nog varit svårt. Jag har ju sett till att vi har varit borta mycket. Vart och fikat eller har bjudit folk hit. Vi har fortfarande några av mina vänner kvar, men dom förstår inte det här. Dom är rädda. Det är ju så med min man att när han äter, han spiller lite mer och sådana saker. Han måste alltid ha extra servetter med. Ja, jag vet inte. Men jag försöker. Nu är det så att vi har ett litet sommarhus men vi kan inte resa någonstans längre. Det går ju inte. Även om det är endagsresor så går det inte.

I: Vad tror du det har betytt för honom att han får vara på Klubb Orstenen?

Ip: Han får träffa människor för han har alltid varit väldigt, han vill prata och träffa människor. Han har haft ett sådant jobb också. Han tycker det är väldigt trevligt och jag tycker att han är mycket piggare när han kommer där ifrån. Först kan han lägga sig och sova en stund, men då är han lugn.

I: Kan du se att det har varit bra för din fru att ha varit där?

Ip: Javisst är det så. Hon får snacka med en massa andra människor än med mig då. Jag känner henne utan och innan långt tillbaka. Vi har varit gifta massor av år. /.../ Det är så här att hon har långa tider uppfattat att hon nästan är anställd där vet du. Så hon förväntar sig lite lön någon gång i världen. Hon, jag har förstått att hon går och sopar och städar och kanske diskar och sådana där ting.

I: Hon känner sig lite betydelsefull när hon är där.

Ip: Ja, just precis. Det är riktigt.

Själva lokalerna beskrivs som lätta att ta sig till. De uppfattas som hemtrevliga och flera av de anhöriga betonar det positiva i att det finns en stor altan där solen skiner på eftermiddagarna.

Det är en förmån att få vara anhörig på det där stället. Det känns inte så tungt, inte så institutionsbetonat. Det är hemtrevlig miljö. Det är det. Och mottagandet är så trevligt där.

Dagverksamhetens betydelse för de anhöriga

En av Klubb Orstenens primära uppgifter är att fungera som stöd för de anhöriga genom att avlösa de anhöriga i omsorgsarbetet och ge dem utrymme att använda tid för egen del. Eftersom de anhöriga uppfattar att de närstående har det bra på Klubb Orstenen finns det goda förutsättningar för att de också skall ha glädje av avlösningen för egen del. För de anhöriga som tillbringar i stort sett hela dygnet tillsammans med sin närstående märks det i svaren om vad Klubb Orstenen har betytt, att bundenheten i vardagen är stor.

I: Om du skulle göra lite reklam för den (Klubb Orstenen) vad är det som är bra som du skulle säga?

Ip: Ja, det är friheten förstås. Möjligheten till att bli fri. Det måste det vara i första hand.

I: Din första tanke som anhörig när han började gå på Klubb Orstenen. Hur kändes det?

Ip: Jag tyckte att jag fick en frihet.

Jag måste vara med (honom) hela tiden. Jag är i stort behov av avlösning för att kunna fungera själv och att hemmet fungerar. Du vet om man har två stycken småbarn så blir allting liggande mot kvällen, men på kvällen är man så trött så man orkar inte och sedan skall man dessutom springa på nätterna. Nej, det går inte.

Vad använder då de anhöriga den friheten till? De som är yrkesverksamma arbetar och för övriga är det vanligt att passa på och uträtta saker som är svåra att få gjorda när den närstående är hemma.

När hon började på Klubb Orstenen så var det för mig en fantastiskt bra avlösning. Verkligen bra avlösning. Sex timmar två gånger i veckan. Jag planerade in att göra, bara att kunna åka in på stan och handla det som behövde handlas. Det fick jag chanser två dagar i veckan att göra. Allting sådant där. När hon var hemma kunde jag inte komma ut någonstans. Jag fick sköta henne dag och natt. Den avlösningen var ju väldigt skön.

I: När han är på dagverksamheten känner du att du kan koppla av då?

Ip: Ja, visst, det är klart man kan, bara man kan lyckas organisera sig själv. Om man kan lyckas komma iväg och uträtta saker och ting på stan och så.

I: Är det mycket sådana där praktiska grejer du måste passa på att göra då?

Ip: Ja, just det.

I: Det är inte så mycket att vila då, eller?

Ip: Jag brukar säga till dom som frågar mig att, antingen gör jag absolut ingenting eller så jobbar jag ordentligt. Nu har jag nog åkt och handlat dom dagarna som jag har varit ensam.

I: Var det något särskilt som du tycker att du fick möjlighet att göra när din fru var på Klubb Orstenen. Vad använde du den tiden till?

Ip: Ja, dom sex timmarna använde jag ofta till att göra ärenden nere på stan. Och även handla, veckohandla och passa på att göra allting som jag inte kunde göra annars. Och även kanske jobba lite ute på tomten. Då när hon var hemma kunde man inte vara ute mer än en halvtimme och så in och titta. Men då kunde man jobba lite mera sammanhängande.

Det kan också handla om att få möjlighet att ägna sig åt något som man tycker om, i lugn och ro. Eller att passa på att göra något extra trevligt.

I: För dig som anhörig då, vad har Klubb Orstenen betytt för dig?

Ip: Det har betytt att jag får rå mig själv långa stunder och ibland hela dygn.

I: Och det känns betydelsefullt?

Ip: Ja, om jag t.ex. vill åka handla då kan jag göra det i lugn och ro. Men annars, det kan vara andra saker. Jag vill läsa lite granna också. Hon har en ovana människan att när vi skall läsa dagstidningarna, då läser hon UNT, men hon läser gärna högt, och säger "Å, har du hört". Och så sitter jag mitt i en mening i en annan tidning.

I: Avbryter dig lite då. I ditt läsande.

Ip: Ja, jag har försökt lära mig att koppla bort det där, men då ropar hon, hör du vad jag säger.

I: Hon vill gärna ha din uppmärksamhet.

Ip: Ja, man får inte sjunka ner i någonting.

I: Vad är det som har varit viktigaste för din man med Klubb Orstenen och vad har varit viktigast för dig?

Ip: För min man tror jag det är att han får träffa andra. Och för mig är det att jag kan göra något för mig själv den dagen som han är borta. Vi brukar åka in till city dottern och jag och då går vi på McDonalds eller något sådant där eller så går vi på kondis. Man måste ju göra något trevligt ibland.

I: Dom dagarna när han är på Klubb Orstenen tycker du att du har möjlighet att koppla av då?

Ip: Då är det i regel så mycket som skall göras. Nu har jag vattengympan som jag får av kommunen. Det är på tisdagarna, då vill jag gå på det. Men det är sådant som jag inte kommer att gå på evigt för man får bara vissa terminer, men det är väldigt bra att ha en sådan här aktivitet att gå på. Det är trevligt. Man träffar ju folk också. Det tycker jag. Så det skulle jag vilja ha hela tiden. Faktiskt. Man blir ganska isolerad.

För de anhöriga som inte bor tillsammans med den närstående eller som arbetar utanför hemmet innebär det en trygghet att veta att den närstående är i goda händer.

I: Vad är det bästa med den? /.../

Ip1: Tryggheten för våran del att veta

Ip2: Ja, det också.

Ip1: Man är alltid lite nervös när man kommer hem vad man skall hitta för någonting. Det är skönt att veta att han har någonstans att ta vägen.

Jag tyckte det var väldigt bra att hon fick den där platsen och att jag kunde känna mig trygg. Jag visste var hon var och jag visste att hon blev väl omhändertagen. Det var väl egentligen så jag kände det.

Det kan också vara så att den anhörige behöver en mer omfattande avlösning eller särskilt boende för den närstående. I väntan på detta har Klubb Orstenen fungerat bra för en av de intervjuade.

Jag upplever att Klubb Orstenen är ett oerhört bra stöd medan man väntar på en veckoavlösning för det dröjde väldigt länge innan man kunde få det. Det var lång väntetid och då var Klubb Orstenen fantastiskt bra att ha. Utan det vet jag inte alls hur det skulle kunna gå.

Även för den anhörige kan Klubb Orstenen ha en betydelse när det gäller socialt umgänge, kontakt med andra och gemenskap. Flera av intervjupersonerna berättar att personalen eller någon/några av personalen har kommit att betyda mycket för dem.

I: Vad tycker du har varit bra på Klubb Orstenen?

Ip: Jag tycker att allting har varit bra. Jag har inte haft något. Dom är så rara. Man blir mer och mer bekant. Och på telefon. Dom kunde ringa upp mig och prata om man säger. X heter hon som jobbar där, biträde och hon var jättebra. Henne kunde jag prata med. Dom visste att jag ringde. Jag ringde ofta upp.

Då var man ju främmande när man kom första gångerna, nu hälsar alla och kramar om en och det är som en familj. En god familj. Det tycker jag är jättebra.

I: Vad tycker du att Klubb Orstenen har betytt för dig som anhörig?

Ip: Mycket, mycket har den betytt för mig för jag kan ringa och prata med X, min kontakt där, eller demensvårdsutvecklaren och dom är så vänliga och dom försöker att lösa allt om jag har ett problem och det har löst sig allting hittills.

Vi pratar ju alltid några ord och jag vet att dom har sagt att: ”Nu är du trött. Jag tycker att du skall gå hem och lägga dig.” Dom ser.

De anhöriga tycker också att det är lätt att få kontakt med personalen. Tillgängligheten är stor. Det är bara att ringa. Om det är något särskilt som har hänt eller som skall meddelas till den anhöriga så är också personalen bra på att ta kontakt.

I: Tycker du att det verkar gå bra med personalen och din man?

Ip: Ja. För om det är någonting. Då ringer jag dit och dom ringer till mig så vi har telefonkontakt. Och dom har också telefonkontakt med min dotter. Och vice versa.

Innehållet i verksamheten

Till och från verksamheten tar sig gästerna antingen med färdtjänst på egen hand eller tillsammans med maka/make eller blir skjutsad av make/maka i bil. Fördelen med att ibland ta den egna bilen istället för färdtjänst kan vara att det är skönt att slippa vänta på taxin och att det blir mindre stressigt inför avfärden med påklädning och dylikt. Några av gästerna får hjälp av hemtjänsten med att komma iväg på morgonen och blir mottagen av hemtjänsten på eftermiddagen.

När det gäller kunskap om verksamhetens innehåll så varierar den mellan de olika intervjupersonerna. Några känner exakt till rutinerna och vad man gör på dagarna medan andra inte är helt säkra på vad som sker.

I: Fanns det någonting som du tycker att man kunde ha utvecklat lite bättre just när det gäller verksamheten på Klubb Orstenen?

Ip: Jag har nog inget som, jag vet ju inte riktigt hur mycket, vad dom hade för verksamhet där på dagarna. Det har jag väl inte så klart för mig så jag kunde ha några åsikter, men dom hade väl allsång och sådant där skulle jag kunna tänka mig. Jag vet inte precis något sådant som jag skulle vilja tillföra.

I: Hur tycker du att innehållet på Klubb Orstenen har fungerat för din frus del?

Ip: Skall jag vara lite allvarlig så har jag inte så stor koll på vad dom gör för någonting. Hon är glad när hon kommer i alla fall.

I: Du har inte varit med så mycket kanske eftersom hon åker färdtjänst.

Ip: Nej, inte där inte. Dom sticker på morgonen. Men jag tror säkert, dom har lite gymnastik för sig, det vet jag. Och så har dom väl, om det är något så när hyfsat väder så går dom på en liten promenad. Det vet jag. Men inne i själva, ja kåkar förstås. Och kaffe misstänker jag att dom dricker.

I: Vet du vad det är för aktiviteter dom gör?

Ip: Dom försöker lösa korsord och så har dom, en gång visade dom gamla saker som dom hade samlat som dom visade upp och frågade om dom kom ihåg när dom där användes och i vilka sammanhang dom användes. Prylar som inte finns numera. Det var, dom har öppet hus eller vad det heter på höst och vår.

I: Som en anhörigträff då kanske då ni får komma och så har dom berättat.

Ip: Då har dom berättat och visat.

I: Tror du att dom här aktiviteterna passar din man, att han har glädje av dem?

Ip: Ja.

I: Vet ni vad det är för aktiviteter som de har på dagarna?

Ip1: Ja, det vet jag i stort sett.

I: Ni tycker att det verkar fungera bra.

Ip1: Javisst, men sedan om han deltar i allt det är jag inte säker på.

Ip2: Nej, det vet man inte.

Ip1: Jag menar dom gör ju saker och så får dom som är där då vara med efter förmåga. Många hjälper ju till att diska och duka och baka och sådana saker, men eftersom han är så skruttig på benen så har han svårt att göra saker där han måste stå.

Ip: Ja. Dom äter fruktost när dom kommer dit. Gröt eller fil eller något sådant. Sedan dricker dom väl kaffe på det tror jag och så pratar dom och så har dom lunch. Sedan tror jag att det är kaffe efter.

I: Vad tror du att Klubb Orstenen har betytt för din man?

Ip: Jag tror det har betytt mycket för han pratar om vad dom gör och dom har gymnastik också och dom bollar och dom har frågesport. Då säger han om det, att det är nästan inga som svarar på det där så det blir han som svarar säger han. Han är en av dom bättre där. Det är dom som är mycket svårare.

Det öppnas klockan halv, ja nio kan man säga och då börjar dom med, ja dom är väldigt trevliga och önskar dem välkomna och så varenda dag. Sedan äter dom frukost tillsammans vid halv tio tiden. Där sitter dom ganska länge och samtalar om, jag vet inte riktigt, dom läser väl igenom tidningen och sådana saker om dom nu kan, det beror på hur handikappade dom är. Ja det är trevlig gemenskap där. Och så har dom då gymnastik vid elvatiden tror jag. I Eriksbergs vårdcentral. Det är olika våningar där. Då har dom gemensamt. Det är sittgymnastik, men dom får röra sig i alla fall och det skulle behövas mer även här hemma. Men man hinner ju inte det.

Två gånger per år anordnar personalen på Klubb Orstenen anhörigträffar. De anhöriga kan då utbyta erfarenheter med varandra samt få information om vad som händer och sker på klubben. Alla intervjupersoner har inte varit med på en sådan träff.

I: Du berättade att dom har anhörigträffar på Klubb Orstenen två gånger om året. Då får ni information om verksamheten?

Ip: Ja, det får vi. Och sist förstår du hade dom satt upp fotografier som dom hade tagit på gästerna. På skärmar så här. Som vi fick gå och titta på, efter kaffet. Då åt vi sådana här fyrkantiga med kokos på. /.../ Det hade dom bakat själva då. Bullarna vet jag inte. Det där med fotografierna var mycket trevligt. Alla gick och tittade för att hitta sina anhöriga.

I: Så får man en liten inblick i aktiviteterna.

Ip: Ja, vad dom gör för någonting. Jo, så alltid innan vi får kaffe så talar dom om vad dom gör och hur dom har lagt upp det och vissa saker under hösten. Jag tycker att man får bra information.

Även med innehållet i verksamheten uttrycker de anhöriga en stor tillfredsställelse. De är mycket nöjda. Några anhöriga framför dock förslag och önskemål om förändringar. Dessa rör möjligheterna att komma ut, vikten att röra på sig och möjlighet till mer musikaliskt utövande.

Han har velat gå ut, men det tror jag inte att dom har gjort så mycket med honom. Och jag förstår det för han går väldigt dåligt. Han har rollator och så har han, den ville dom att han skulle ta med sig det sista året. Och sedan har han käpp. Dom är rädda för att han skall ramla omkull. Men han vill gärna vara ute och gå. Det låg som i en backe och det är lite tokigt på något vis.

I: Är det något som du vill tillägga som du har tänkt på?

Ip: Nej, jag tror inte, ja det skulle vara att det är svårt att gå ut där. Jag känner inte terrängen säkert bra där, men det lilla jag ser, ja det är trafik och grejer förstås. Att man skulle gå ut med människor så mycket det går.

I: Finns det någonting som du tycker är mindre bra eller som man kan utveckla mera?

Ip: Ja, jag vet inte hur dom har det med sångstunder. Det är väl någon som spelar gitarr, men musik är ju väldigt bra som musikterapi. /.../ Jag vet inte om dom lägger pussel och sådant. Om dom har tid med det. Faktiskt. Det är väl sådana aktiviteter. Gångträning mer. Det är det jag inte har någon koll på. Hur mycket han får gå och röra sig under dagen. Om dom har tid med det. Han är väldigt stel.

Övernattning på Klubb Orstenen

Under en vecka i månaden erbjuds möjligheter för gäster att övernatta på Klubb Orstenen. Detta för att ytterligare öka möjligheterna för de anhöriga att få tillgång till egen tid. Det som samtliga intervjupersoner har gemensamt är att deras närstående åtminstone vid något tillfälle har utnyttjat möjligheterna till övernattning.

En av gästerna har bara hunnit sova över en natt eftersom den närstående fick permanent växelvård vid annan verksamhet. Om inte den närstående hade fått det uppger den anhöriga att de säkert hade utnyttjat fler övernattningsmöjligheter på Klubb Orstenen och om det hade varit möjligt med tätare möjligheter till övernattning på Klubb Orstenen så hade det kanske inte längre varit aktuellt med den andra växelvårdsplatsen. Det som den anhörige säger om denna enda natt på Klubb Orstenen är typiskt för många av de andra intervjupersonerna, nämligen att övernattningen fungerade bra och framför allt att ”det var ingenting speciellt”. Det faktum att övernattningen äger rum i lokaler och i ett sammanhang som är välkänt för de närstående innebär att omställningen inte blir dramatisk.

Ja, det var en natt. Det var ingenting speciellt utan det var som vanligt. Dom hämtade henne dagen därpå och allt var frid och fröjd. Allt fungerade bra.

Omfattningen som de närstående har utnyttjat övernattningen har varierat mellan de olika personerna, men även i den meningen att en enskild person kan ha tillbringat allt från en natt upp till en hel vecka under olika övernattningsperioder (den vecka per månad som möjlighet till övernattning ges). Hur många övernattningsnätter som de närstående har haft per övernattningsperiod har varit beroende av de anhörigas behov samt tillgången på platser. Tre personer per gång kan övernatta. Samtliga intervjupersoner uppskattar möjligheten till övernattning och tycker att det fungerar mycket bra.

I: Hon brukar vara där på nätterna också, är det inte så?

Ip: Var fjärde vecka ungefär. Då ligger hon över och det kan variera från en natt till tre-fyra. Det har nog hänt fem någon gång.

I: Brukar du utnyttja det i samband med helgen eller är det vardagar eller?

Ip: Det växlar.

I: Kan du bestämma själv vilka dagar du vill eller blir det

Ip: Ibland har jag önskemål.

I: Är hon där på nätter också?

Ip: Ja, det har hon varit. Hur många gånger som det har varit det kan jag inte direkt säga, men det är säkert en 7-8-9 gånger som hon har övernattnat där. Då har hon i regel, jag har skjutsat henne dit på torsdagen och sedan har hon kommit hem på söndagen. /.../ Det har fungerat mycket, mycket bra.

Ip: Alltså nu ringer dom innan och talar om att det är den veckan och så har dom själva gjort upp en plan och så får jag väl säga mitt, men det är inte säkert att.. ja, dom ska ju tillgodose flera stycken. /.../

I: Men om det skulle vara något speciellt som du skulle göra då kanske du har möjlighet lämna önskemål eller?

Ip: Ja, det är klart, men då måste man, antar jag, ansöka längre i förväg.

I: Hur lång tid innan kontaktar dom dig?

Ip: Det är bara några dagar.

Ip1: Det är jätteskönt att det finns.

Ip2: Ja, det är en otrolig lättnad för oss.

Ip1: Då brukar han vara där två nätter. Han är på Klubb Orstenen på fredag och så stannar han fredag, lördag och så kommer han hem på söndag. Så det blir två nätter.

I: Brukar ni boka in det varje, det är en vecka per månad.

Ip1: Det är en vecka i månaden och det är inte alltid det fungerar så att han får plats.

Ip2: Det är många som behöver.

Ip1: Det är många som behöver och det är mer den här terminen än förra terminen.

Det vanligaste har varit att de närstående har deltagit i Klubb Orstenens dagverksamhet under en ganska lång period (ibland flera år) innan det har blivit tal om eller behov av övernattning. De flesta anhöriga uppger att de har fått information om övernattningsmöjligheterna av personalen på Klubb Orstenen. Initiativet till att börja använda övernattningsmöjligheterna kan ha kommit från personalen om de bedömt att den anhörige varit i behov av lediga nätter, men det kan också vara andra familjemedlemmar (vuxna barn) som påverkat föräldern att utnyttja möjligheterna eller praktiska omständigheter som inneburit behov av avlösning på natten.

I: Men var det något speciellt, någon situation som gjorde att ni ville prova på att sova över?

Ip: Det var också en förberedelse för det kommande. Jag föreställde mig själv någonstans borta att hon blir borta för evigt. Om jag får leva, det vet man inte. Vi är gamla bägge två. Och då måste man kanske också träna på den saken.

I: Hur gick det till när din fru började övernatta på Klubb Orstenen? Hur länge sedan var det? Och hur kom det sig?

Ip: Jag tror att det var i samband med att jag skulle följa med någon av pojkarna till Småland. Då visade det sig att det passade.

De flesta anhöriga rapporterar att det var problemfritt när den närstående började sova över på Klubb Orstenen, men det förekommer i ett par av berättelserna inslag av svårigheter, men då främst för den anhöriga. Det kan vara tungt, finnas ett motstånd mot att ”släppa ifrån sig” den närstående och det kan också vara kopplat till dåligt samvete. En maka nämner att maken inte såg vitsen med att övernatta, men detta tillmäts inte så stor betydelse.

I: Hur gick det med att börja med övernattningen?

Ip: Det gick så bra så. Det gick han med på. Varför skall jag göra det för sa han. Men det vet jag att det säger dom andra med. Det var så bra att träffa fruarna till dom här andra. Det är precis samma problem.

I: Var det någon som fick övertala dig.

Ip: Ja, det är våran flicka förstås. Du måste få vila, du måste göra det sa hon.

I: Hur ofta har han gjort det (stannat kvar på nätterna), vet du det?

Ip: Ja, det ville dom ha rätt ofta, men jag ville inte släppa honom ifrån mig. Men jag kunde få ett par dagar. Sedan ökade vi till tre dagar.

I: Vad var det du tyckte var svårt då att släppa honom

Ip: Jag tyckte att det var synd att han skulle åka hemifrån. Varför ska han få ligga borta. Men det var ju för att jag orkade inte. Det var ju sant. Jag var ju opererad. Men jag jobbade (med maken) hela tiden. Jag tyckte att jag måste. Men sedan låg han nog över fem dagar. Några gånger. Dom är väldigt bra där uppe.

I: När du väl hade bestämt dig då att din man kan få stanna på nätterna, hur tyckte du att det var då?

I: Det var bra. Jag tyckte nog det. Jag litar på dom. Det gjorde jag.

I1: Det var dom från Klubb Orstenen som tog kontakt med oss och frågade om vi var intresserade av att ha avlastning någon natt. Först så, den första reaktionen var väl oj, nej

I2: Det svarta samvetet sa nej med en gång. Inte. Så tänkte man efter. Det är ingen som far illa, han far inte illa av att vara där.

I1: Vi har upptäckt att det är ganska välbehövligt.

Utan klubb Orstenen vet jag inte hur det hade gått. Dom har hela tiden sagt: ”vi har avlösning också en vecka per månad, har du inte funderat på det?” ”Nej, det är inte moget för det, att ligga över.” Men så började jag ändå: ”Okey då, en natt.” Och det gick alldeles utmärkt och sedan så blev det två nätter och sedan tyckte personalen att ska vi inte ta torsdag, fredag, lördag? Så var det då tre nätter. Den här gången är det första gången måndag, tisdag, onsdag. Så har det aldrig varit förut. Det går väl bra det med förstås, men jag tycker det är skönt mot helgen så att man själv kan se på TV utan att någon hela tiden säger: ”det där är ingenting, måste vi se på det där, stäng av det där”. Så är det.

Den ”lediga” natten/nätterna kan användas för att kunna göra specifika saker som att till exempel resa bort eller gå på teatern, men framför allt innebär den för många möjligheten att få sova ostört, få vila och kanske få sova ut på morgonen eller att inte behöva vara tillgänglig eller orolig hela dygnet.

I: Var din fru vaken mycket på nätterna?

Ip: Ja, hon var ju det. Hon vaknade och steg upp och jag fick gå upp och hämta henne till sängen. Hon var så orolig. Dom rör sig hela tiden.

I: Hur ofta kunde det hända på en natt?

Ip: Ja, det hände kanske bara en eller två gånger och inte varje natt, men man låg ju alltid på spänn i alla fall. Man fick lära sig att så fort hon rörde sig så vaknade man.

Ip1: Det är ju inte säkert att man gör så mycket spännande saker, det är ju inte säkert att man är borta ens dom här kvällarna som han är borta

Ip2: Nej, det behövs inte

Ip1: Men just att det är, att möjligheten finns. Om man får för sig att göra någonting. /.../

I: Ni känner att ni kan koppla av när han är där?

Ip1: Absolut, det är inga problem.

I: Är det något särskilt som ni kan göra då när han är där som ni inte kan göra annars?

Ip1: Ja, vi kan resa bort till exempel. Flera av dom gångerna som han har varit där så har vi varit borta på helgen. Och så bara det att man får sova på morgonen. Man kan gå ut på kvällen och komma hem när man vill, även om det inte blir så sent egentligen.

Ip2: Nej, men det minsta lilla man skall göra annars så måste man engagera människor runt omkring och
I1: Vill vi bort en kväll så behövs det att folk sitter här. Om vi kommer hem senare än halv åtta någonting. Så är det bra om det finns folk här. Hemtjänsten kommer och lägger honom.

I: Känner du att du kan koppla av när han är borta?

Ip: Ja, det kan jag så det är ingen oro för det inte.

I: Är det något speciellt som du kan passa på att göra?

Ip: Ja, dom första gångerna då åkte jag iväg och hälsade på bekanta som jag inte hade träffat på länge.

I: Gör du inte det nu längre?

Ip: Nej, det har inte blivit av det sista.

Ip: Egentligen har inte jag gjort något. Jag har inte förlustat mig eller gått på något speciellt. Egentligen skulle man ha gjort det. Passat på och rest.

I: Är det bara att det inte blev av?

Ip: Ja, man kan säga det. Det blev nog inte av. Sedan har vi gått hela tiden tillsammans. Jag menar vi har levt ett helt liv och då blir det så. Att man inte kan, ja man blir så van vid varann.

Om det skulle hända, det är ju bingo det, om dom skulle visa en trevlig film. Då kan jag springa på det i lugn och ro då. Eller om det är sådant, dom brukar ge sent i sådana fall och då kan jag titta på dom och så kan jag kvarta i lugn och ro och gå i säng när jag vill.

Ip: Någon natt varje gång brukar vi försöka boka in.

I: Brukar du göra något då, att du själv reser bort eller?

Ip: Nej, jag är hemma och har det skönt.

I: Du kan styra din tid lite själv då.

Ip: Jag virkar.

I: Märkte du någon skillnad för egen del när han började på Klubb Orstenen?

Ip: Ja, det är klart att i början har man lite svårt att planera, men övernattningen är det förnämsta för då kan man koppla från helt. Dagarna går väldigt fort egentligen, dom andra dagarna från nio till tre.

Då fick man en chans att sova ut den natten.

Och bara kunna vara tyst. Jag vill inte sätta på radion och jag går inte ut bland folk och usch, jag vill vara ifred. Jag vill vara ifred, ensam. Jag är besvärad av att hela tiden ha någon som säger mitt namn och ”har du det här och det här” och ”nu måste jag kissa” och ”nu måste jag det och det” och ”nu rinner snuvan” och ”nu har jag hållt det här” och ”nu har jag tappat det” och hela tiden, hela tiden. Jag är inte 25 år heller.

Möjligheterna till övernattning har en mycket stor betydelse för de anhöriga. Framför allt när det gäller att få vila. Förmodligen kan de vara avgörande för möjligheterna att orka med att fortsättningsvis ta hand om sin närstående i hemmet.

När det gäller förutsättningarna för att orka och i vilken omfattning som man får hjälp så kan det vara av intresse att studera om de anhöriga får någon form av stöd även från andra håll.

Annat stöd av offentliga sektorn

Intervjupersonerna tillfrågades också om de har tillgång till någon annan form av anhörigstöd än avlösningen på Klubb Orstenen. Som tidigare nämnts har en del av familjerna hjälp av hemtjänsten. Det kan röra sig om att den närstående får hjälp med personlig hygien, social samvaro/tillsyn, avlösning i hemmet, matservice m.m. Flera av intervjupersonerna har inte någon hjälp i hemmet alls. Anpassningar av bostäderna förekommer också samt hjälpmedel av olika

slag. Det har för några av intervjupersonerna också varit aktuellt att använda sig av längre tids avlösning under semestrar och dylikt. Detta har skett på andra särskilda boenden inom kommunen.

För att hemtjänst och andra verksamheter skall utgöra ett stöd för den anhöriga måste de vara av god kvalitet. Generellt sett framförs inte någon kritik mot hemtjänsten, men en av intervjupersonerna är kritisk och citatet nedan illustrerar på ett bra sätt en situation då insatserna inte fungerar som ett fullgott stöd för den anhörige.

Ip: Jag tycker att det har blivit jobbigare sedan vi hade hemtjänst.

I: Vad beror det på?

Ip: Dom här tisdagarna till exempel som det skall komma en hit, då får jag inte reda på det om det kommer någon eller ej. Jag är alltid osäker om det är någon som tar emot (tar emot maken när han varit på Klubb Orstenen och maken är på egen aktivitet). Jag tycker att kommunikationen där. Dom vet nästan inte på morgonen om dom skall få tag på, det är väldigt osäkert som anhörig att inte veta vem som kommer. Det är många gånger som jag har kommit hem här och det är en person som man aldrig har sett. /.../

I: Hur gör du så då, ringer du hem och kollar?

Ip: Ja, man får ringa så mycket. Man får ringa så mycket. Och personalen har inte ens en telefon. Dom får inte. Det är privat regi nu. Alla som är här har inte telefon. Det tycker jag är väldigt konstigt. /.../ Det är otäckt när jag är borta. Jag får ringa hem då, men det är inte säkert. Det är inte bra. Det är en oro.

I: Och det är just dom här dagarna när du är borta?

Ip: Ja, det är på tisdagen där då. Det är den dagen vi har förlängt. Det måste vara någon här. Han klarar sig inte själv. Det går inte.

Olika former av larmanordningar finns också att tillgå för de anhöriga. Intervjupersonen i citatet nedan har precis fått ett larm inkopplat för att hon skall kunna sova om nätterna istället för att behöva ligga och vara orolig för att maken skall gå upp och ut.

Ip: Det är en liten grej som man sätter på golvet och så har jag en som ser ut som en mobiltelefon med batteri i, båda sakerna, och när man går förbi den där lilla grejen så lyser det en lampa och det ger kontakt till den där lilla panelen och den börjar brumma. Den kan man ha under kudden.

I: Det är för att du skall kunna sova bättre?

Ip: Ja, just det. Men faktiskt så hade vi löst det på ett lite privat sätt. Jag låste dörren inifrån med nyckeln till sjutillhållarlåset. Jag vet inte om det är riktigt, men.....

De anhöriga hade också möjlighet att delta i cirklar eller anhöriggrupper. Dessa cirklar ges i samarbete med Röda Korset. De intervjupersoner som nämner dessa tycker att det har varit bra att ha varit med. Att få tillfälle att byta erfarenheter med andra i samma situation omnämns av flera anhöriga som mycket betydelsefullt. Det är skönt att känna att man inte är ensam.

Ip: Det var så också att de hade för oss anhöriga så hade de kurser. Jag var vid fyra, fem tillfällen på en sådan kurs.

I: Vad var det för kurs?

Ip: Ja, det var att man fick sitta och prata med dom anhöriga som också hade sina anhöriga på Klubb Orstenen. Vi pratade om våra erfarenheter och vad vi tyckte och tänkte och liten utbildning av demensvårdsutvecklaren. En mycket professionell utbildning. Hon berättade olika saker om sjukdomen. Det var det som det rörde sig om hela tiden. De hade Alzheimers sjukdom alla som var där. Dom flesta i alla fall vad jag kan förstå.

I: Vad tycker du om det då?

Ip: Det var bra. Då fick man höra hur dom andra upplevde saker. Man kände igen samma beteende hos dom som hos en annan. Så berättade vi våra erfarenheter och så gick demensvårdsutvecklaren in med uppgifter om olika saker, lite utbildning om sjukdomsförloppet och så vidare. /.../ Nu letar jag mycket själv. Jag köpte böcker

och satt och läste och fick tips av hennes läkare då hon fick diagnosen. Då frågade jag henne efter litteratur så hon gav mig en lång lista på litteratur som man kan låna på biblioteket. /.../

I: Det kan vara viktigt att ha kunskap om vad som händer.

Ip: Jo och så framför allt att få sitta och prata med andra som har samma erfarenhet och utbyta erfarenhet. Det var ju viktigt.

I: Varför var det viktigt, vad var det som gjorde att just det var viktigt.

Ip: Man kände att man inte var ensam. Det var inget unikt det här man höll på med. Att sköta sin anhörig. Alla hade samma erfarenhet. Problemen runt om med att sköta. Man fick tips och hur dom gjorde rent praktiskt alltså.

I: Tycker du att det är värdefullt att vara med i en sådan cirkel?

Ip: Ja, det är skönt på något sätt när man får veta att andra människor har det likadant och kanske lite värre.

Den här (gruppen) var för oss, det var bara damerna. Jag tyckte att då kände jag mig, då fick jag ro kan man säga, på något vis. Jag har inte haft det utan har varit orolig.

Förutom att få stöd av personalen på Klubb Orstenen så nämner många av intervjupersonerna också anhörigkonsulent, demensvårdsutvecklare och sjuksköterska som viktiga personer att få stöd och hjälp av.

Det är lätt att prata med personalen och är det någonting så kontaktar dom sköterskan. Och har dom gjort det så kommer dom på nolltid i princip. Om det är något speciellt. Så vi tycker att det funkar ganska bra.

Det är en underbar människa (demensvårdsutvecklaren). Jag förstår inte att någon kan vara så fin när man arbetar bara med människor som är ledsna och... Ja, hon har tröstat mig många gånger.

Flexibilitet och tillgänglighet

Det vi kan säga, sammanfattningsvis det är att vi är väldigt nöjda med det som vi har. Vi är väldigt nöjda med den personal som finns där uppe och vi tycker att det fungerar jättebra. Sedan om vi har möjlighet att få något mer, det vore kanske inte helt fel.

Citatet ovan sammanfattar mycket väl de anhörigas synpunkter på Klubb Orstenen. Alla är i stora drag mycket nöjda med verksamheten. De synpunkter på förbättringar eller förslag på utveckling av verksamheten som ges rör framför allt utvidgning av verksamheten samt önskemål om ytterligare flexibilitet.

När det gäller dagverksamheten vill några anhöriga utvidga vistelsen till flera dagar och andra anser att dagarna är för korta. Det är svårt att hinna med aktiviteter om man måste vara färdig och hemma klockan tre på eftermiddagen.

Till klockan fem tycker jag minst att de skulle få vara där. Så att man skall kunna gå på ett enklare möte och kanske att man skulle kunna få gå på någon kvällsföreläsning. Ja, om man får någon kväll till eller så. Det viktigaste tycker jag också, med tiden att det skulle behövas. Man kunde ha flextid på något, till exempel att min man skulle komma senare på morgonen och personalen kunde flexa och ha några sådana tider.

I: Vad hade du möjlighet att göra då när du fick den här egna tiden?

Ip: Ja, jag kan ju gå och handla. Det kan man göra. Det är ju bra. Något som var svårt det var, han kom ju tre va. Då kunde jag inte åka med på om det var underhållning eller, det varade ju bortåt fyra och jag var tvungen att vara hemma för att möta honom.

Börja gärna tio, men ha öppet helst till fem istället.

Jo, det önskar jag faktiskt att jag skulle kunna gå på några tillställningar på eftermiddagarna. Jag är med i pensionärsförening också och det är på onsdag eftermiddag och det kan jag inte. Jag får inte någon hjälp på onsdag eftermiddagar.

Med något undantag är de intervjuade anhöriga överens om att de skulle vilja se en utvidgning av möjligheterna till övernattning och mer flexibilitet när det gäller tillgången till platserna. En vecka i månaden för övernattningar bedöms som för lite, speciellt om det är många som konkurrerar om platserna och det bara är tre personer åt gången som kan ligga över. Det skall också till en hel del tur om man exempelvis plötsligt behöver resa bort, att detta inträffar just under övernattningsveckan. Enligt några av de anhöriga skulle det också vara bra om det inte behövdes lång framförhållning utan att man mer spontant eller vid akut påkommet behov skulle kunna utnyttja möjligheterna till övernattning.

I: Så ditt önskemål skulle vara att det var lite mer flexibelt?

Ip: Ja. Ja.

I: Att kunna boka mer öppet.

Ip: Ja, just det. Men det innebär i så fall, det är säkert svårt. Att planera så att säga. Det tror jag kan vara svårt.

I: Tycker du att du har kunnat utnyttja avlösningen så mycket som du vill? Det har räckt med dom behov som du har haft?

Ip: Ja, det är klart att det hade väl, du vet att om det hade funnits flera möjligheter så tror jag nog att jag hade utnyttjat dom.

I: Som jag förstått det så är det en vecka i månaden som är

Ip: Ja, men så ibland så stämmer det inte riktigt med de aktiviteter hon vill vara med om. Därför att det är då var fjärde vecka och det kanske inte alltid passar med den verksamhet som man skulle vilja vara med om.

I: Hur skulle du vilja att det skulle vara?

Ip: Jo, men det är klart att om det vore så att man kunde ta en övernattning då och då och inte precis var fjärde vecka.

I: När det dyker upp?

Ip: När det dyker upp ja. Det hade för min del varit bra därför att jag har en sådan där aktivitet som jag i och för sig annars skulle vilja åka på, men det sammanfaller inte alltid med just den där fjärde veckan.

I: Hur löser du det då, då?

Ip: Då stannar jag hemma. Det finns ingen annan möjlighet. Det måste man ju.

I: Brukar det vara en natt i taget?

Ip: Nej, två. Det är väl under en vecka som dom har i månaden.

I: Skulle du önska att det var fler veckor?

Ip: Ja, jag skulle önska det, men det kanske inte går att genomföra för dom är många och det finns väl inte plats. Då ska man ha personal också. Det kanske inte är så lätt.

Det är en gång i månaden som dom har det erbjudandet och det är en eller två nätter. Högst två nätter har vi tagit. Det är väldigt bra fast där också kunde det vara lite mer tid för man, om jag till exempel ska ha en helg då får jag lämna först efter tre på fredag och sedan är han där på lördagen. Sedan måste man hämta före två på söndagen. Det är klart man får väl vara glad för det, men den där fredag, ja jag vet inte, jag ställer inga krav för det är väldigt bra att få det. Dom får bara rum med tre personer så att, men just tiderna där.

Jag har bara gott att säga om Klubb Orstenen. Jag tycker kanske att det skulle kunna utökas där till något övernattningsställe eftersom dom är så vana vid det där stället. Det behövs större lokaler tror jag.

Hade man haft möjlighet att i så fall lämna in henne kanske varannan vecka, eller natt så man fick chans att sova ut. Det var det som det gick ut på. Den veckan hon var där, den veckan vi provade första gången då fick man en chans att sova ut den natten.

I: Tycker du att det är tillräckligt flexibelt det här med övernattningen eller skulle du vilja att det såg ut på något annat sätt?

Ip: Nej, inte på något annat sätt, men en natt tycker jag var för lite för att rusta ut för. Så det, det är skönt om det kan vara två eller tre nätter åtminstone.

I: En gång i månaden sa du och det var trångt om platserna. Hade du velat ha mer?

Ip: Nej, det har räckt. Det är klart någon extra natt, men då måste man säga till. Det är problemet att man måste tvinga ganska långt i förväg och sedan om, säg att jag skall gå på bio eller på teater då måste man ju vara säker på att man får den biljetten då. Det är kanske svårt att, ja, ja.

I: Det skulle kanske lite mer spontant.

Ip: Man orkar inte ordna allt.

Ip: Det är ju begränsat för det är konstant nio stycken som slåss om den här veckan /.../ Jag skulle vilja ha det så att det blev en hel vecka. För mitt liv, jag kan inte göra någonting. Förstår du? Jag är väldigt bunden. Första natten maken var där gick jag med grannen på bio. Sedan gick vi på McDonalds och åt, vad heter dom där från McDonalds?

I: Hamburgare.

Ip: Ja, hamburgare. Det hade jag aldrig ätit. Vi hade så roligt. Det var en upplevelse. Bio och hamburgare. Och då tänkte jag att Gud, kan livet vara så här. Mitt liv är inte längre så. Det är kiss och bajs och allt sådant där. Precis som att ha ett litet barn. Men ett litet barn, det är positivt, det går framåt. Det här går bara bakåt. Förstår du?

Det skall också tilläggas att alla anhöriga uppvisar en stor förståelse för personalens situation och finner sig i hur situationen ser ut. Kanske orkar de inte heller agera för en förändring.

Tacksamhet för vad som erbjuds utmärker utsagorna, inte klagomål på vad som inte finns. Detta betyder inte att inte behoven är större än tillgången på avlösning. Flera exempel ges då personalen har gjort allt de kan för att hjälpa till att lösa svårigheter då de har dykt upp.

I: Vad tycker du att Klubb Orstenen har betytt för dig som anhörig?

Ip: Mycket, mycket har den betytt för mig för jag kan ringa och prata med min kontakt där, eller demensvårdsutvecklaren och dom är så vänliga och dom försöker att lösa allt om jag har ett problem och det har löst sig allting hittills. Jag ska på begravning på torsdag och nu ska min man vara där. Åka dit onsdag eftermiddag, ligga över till torsdag och till fredag och få komma hem när han vill efter frukost då. Dom försöker hjälpa en.

I: Är det den här veckan nu som dom har öppet för övernattning?

Ip: Ja.

I: Det stämde in.

Ip: Det stämde in. Jag hade tur där.

Ytterligare en situation då en större flexibilitet efterfrågas och som nämns av en anhörig är då den närstående försämrats och den nuvarande verksamheten inte längre passar lika bra längre. Det skulle behövas ytterligare nivåer i omsorgsverksamheten. I citatet nedan kan vi se att det speciellt handlar om fysiska omsorgsbehov. Den anhöriga vill att maken skall kunna bo kvar hemma, trots stora omsorgsbehov, men ändå kunna vara borta på dagarna, för att maken skall få avlösning.

I: Är det någon del som du tycker att man skulle kunna utveckla vidare om man tänker utifrån dig som anhörig?

Ip: Ja, du förstår. Det som vi håller på att diskutera nu det är att hon, hon har ju blivit sämre, dom har svårigheter kanske med när hon skall på toaletten och sådana saker och därför så efterlyser jag något liknande Klubb Orstenen där man kan vara utan att det är några aktiviteter. Här strävar man efter att aktivera gästerna så mycket som möjligt och det är mycket bra, men du förstår att till slut så kommer man till ett stadium när det inte är, där dom inte har någon glädje av vissa aktiviteter. /.../ Det som gör att man vill minska hennes närvaro där det är ju att hon är, vad skall vi säga, hon är fysiskt, hon har fysiskt besvärligt till exempel med toalett och sådant. Och då har man inte tillräckligt med personal förstår du, där. Därför att om dom behöver vara två för att hjälpa henne så har dom ingen tillsyn till dom andra. Det är så man säger.

I: Så det är dom som inte har kommit så långt i sin demenssjukdom, dom passar för Klubb Orstenen?

Ip: Ja, precis.

I: Men när man börjar få fysiska funktionshinder så kan det vara svårt.

Ip: Då kan det vara svårt.

Sammanfattande kommentar utifrån intervjustudien

Sammanfattningsvis kan alltså om Klubb Orstenens verksamhet konstateras att de anhöriga är mycket nöjda med det som erbjuds, men att verksamheten skulle kunna utökas och vara än mer flexibel än idag när det gäller vistelsetider i dagverksamheten och möjligheter till övernattnings. Själva modellen med möjlighet till övernattnings i känd miljö och bland kända människor är värdefull och övernattningsen är för en del av de anhöriga en förutsättning för att orka fortsätta att vårda hemma.

4. Vad är viktigt för de anhöriga? Resultat av strukturerade fokusgrupper med anhöriga och personal

I den intervjustudie som tidigare har redovisats ingår anhöriga till gäster på Klubb Orstenen som har använt sig av övernattningsmöjligheterna. En tanke var att även få en mer övergripande bild av hur Klubb Orstenen fungerar för anhöriga. Anhöriga till samtliga gäster som vid tiden för studiens genomförande vistades på Klubb Orstenen inbjöds därför till att delta i en strukturerad fokusgruppintervju.

Ett problem är att få anhöriga deltog i denna fokusgrupp. Till en första träff som ordnades kom en anhörig (maka). Vid ett andra tillfälle deltog tre anhöriga (två döttrar och en maka). Det går naturligtvis inte att dra för stora slutsatser utifrån dessa få anhörigas deltagande, men resultatet presenteras i korthet nedan.

För att personalen också skulle få möjlighet att utvärdera verksamheten genomfördes en motsvarande fokusgruppsintervju med dem. Av personalen deltog sex personer i denna grupp d.v.s. en person i personalgruppen saknades. Anhörigkonsulent Christianne Simson (Knivsta kommun) och processledare för anhörigstöd Åsa Karlström (Östhammars kommun) har genomfört samtliga fokusgruppsintervjuer.

Den fokusgruppsmetod som användes är hämtad från Obert och Forsell (2002). Metoden går ut på att fokusgruppsdeltagarna får starta med att i grupp nämna så många svar/faktorer de kommer på kring en specifik frågeställning. Den frågeställning som de anhöriga hade att besvara löd: Vad är viktigt för att jag som anhörig skall uppfatta Klubb Orstenen som ett stöd för min egen del. Samtliga svar/faktorer noterades i en lista. Denna lista innehållande alla svar/faktorer kopierades och gruppdeltagarna fick sedan i uppgift att välja ut de faktorer som de ansåg vara viktigast. I anhöriggruppen med tre deltagare fanns 22 faktorer att vikta och gruppdeltagarna fick i uppgift att kryssa för de sju faktorer som de ansåg vara viktigast. Det skall nämnas att hela proceduren också genomfördes med den enda anhöriga som kom till det första mötet. Fyra av de faktorer som kom fram vid det tillfället användes sedan vid det andra grupptillfället och fanns med bland de 22 faktorer som den andra gruppen skulle vikta (i bilaga 2 återfinns samtliga faktorer som nämndes i de båda grupperna).

För de allra flesta faktorerna gällde att någon av de anhöriga hade nämnt dem bland de sju viktigaste. De faktorer som två eller fler anhöriga ansåg tillhöra de sju viktigaste, omformulerades till påståenden för att de anhöriga sedan skulle sätta betyg på hur bra Klubb Orstenen lever upp till det som är viktigt.

De faktorer som två eller fler av de tre anhöriga bedömde som viktiga var:

1. Personalen har kunskap om gästernas sjukdom (medelbetyg 5,0)
2. Personalen är engagerade och intresserade av det de arbetar med (medelbetyg 5,0)
3. Jag får veta hur det vardagliga livet är (på Klubb Orstenen) (medelbetyg 4,33)

När de anhöriga skall avgöra om huruvida påståendet/faktorn stämmer eller inte på Klubb Orstenens verksamhet får Klubb Orstenen ett högt betyg. På en femgradig skala där betyg 1 betyder stämmer inte alls och betyg 5 betyder stämmer helt får faktor 1 och 2 ovan endast 5:or i betyg medan faktor tre får två 5:or och en 3:a. Resultatet från de ostrukturerade individuella intervjuerna upprepas alltså även i denna begränsade studie och visar att personalen är oerhört viktig och att de anhöriga värdesätter deras kompetens och sätt att arbeta på.

När motsvarande studie genomfördes med personalen utifrån frågeställningen: Vad är viktigt för att de anhöriga skall uppfatta Klubb Orstenen som ett stöd för egen del? framfördes 16 faktorer (se bilaga 3). Av dessa var det sju faktorer som tre eller fler av personalgruppen ansåg tillhöra de sju viktigaste. Dessa faktorer är:

1. Gästen trivs (medelbetyg 4,2)
2. Gästen får en god omvårdnad (medelbetyg 4,3)
3. Gästen får stimulans, (medelbetyg 3,7)
4. Vistelsetiden är flexibel efter anhörigas önskemål (medelbetyg 3,8)
5. Det är en positiv och välkomnande atmosfär (medelbetyg 4,7)
6. Personalen tar tillvara anhörigas kunskap om gästen (medelbetyg 4,0)
7. Kunna prova på avlastning kväll och natt i känd miljö med känd personal (medelbetyg 4,5)

Det kan nämnas att faktorerna 1-3 angavs bland de sju viktigaste av samtliga sex personer som deltog i fokusgruppen och faktorerna 4-7 angavs bland de sju viktigaste av tre personer. När personalgruppen sedan skulle betygssätta faktorerna varierar medelbetyget mellan 3,7 och 4,7. Personalgruppen bedömer med andra ord att de på ett bra sätt lyckas leva upp till det som de tror är viktigt för att de anhöriga skall uppleva Klubb Orstenen som ett stöd. De områden som personalen tror är viktiga och där det finns utrymme att höja kvaliteten ytterligare handlar om verksamhetens innehåll för gästerna samt flexibiliteten för de anhöriga. Även detta resultat stämmer väl överens med den kunskap vi fått via de individuella intervjuerna med de anhöriga.

Slutord

Det kan konstateras att Klubb Orstenens verksamhet är mycket uppskattad av de anhöriga och personalgruppen ger också den egna verksamheten ett gott betyg. Viktiga faktorer som är uppfyllda och som förklarar varför de anhöriga upplever verksamheten som ett stöd är att gästerna trivs och har det bra i verksamheten och att personalen är pålitlig, kompetent och inger trygghet.

Verksamheten kan framför allt utvecklas vidare när det gäller tillgänglighet och flexibilitet. Önskemål finns att dagverksamhetens skall omfatta en större del av dagen. Det finns framför allt behov hos anhöriga att öppettiderna förlängs på eftermiddagen, kvällen. Möjligheterna till att utnyttja övernattningsmöjligheterna skulle också kunna utökas till att omfatta fler nätter än endast en vecka per månad. Detta skulle kunna leda till att det blev större möjligheter att övernatta med kort varsel och när oplanerade behov av avlösning under kvälls- nattetid uppkommer. Fler personer skulle också få tillgång till övernattningsmöjligheterna.

Själva modellen med möjlighet till övernattnings i känd miljö och bland kända människor är värdefull och övernattningsen är för en del av de anhöriga en förutsättning för att orka fortsätta att vårda hemma. Utifrån denna kunskap kan den modell som Klubb Orstenen arbetar utifrån, rekommenderas även för andra. Speciellt om ytterligare satsningar görs på förbättrad tillgänglighet och flexibilitet.

Bilaga 1

Intervjuguide

Hur gick det till när du fick kontakt med klubb Orstenen?

Hur fick ip veta att klubben finns? Av vem?

Hur var situationen på den tiden? Behov av avlösning? Motiv till att tacka ja till klubben?

Hur var det för dig som anhörig när X började på klubben?

Vad tänkte du om klubben inledningsvis?

I vilken omfattning har X varit på klubb Orstenen?

Under hur lång tidsperiod?, Hur ofta på dagarna?, Hur ofta på nätterna?

Vad har ip för åsikter om klubb Orstenen för X:s del? Vad har klubb Orstenen betytt för X:s del?

Vad är bra?

Vad är mindre bra eller kan utvecklas?

Synpunkter på: Personalens roll? Aktiviteter/innehåll? Vistelsetid?

Svårigheter som har förekommit/förekommer?

Önskemål om förändringar?

Vad har ip för åsikter om klubb Orstenen för egen del, som anhörig? Vad har klubb Orstenen betytt för ip?

Vad är bra?

Vad är mindre bra eller kan utvecklas?

Synpunkter på: Kontaktmannaskapet? Personalens roll? Möjlighet att koppla

av? Är det något särskilt som ip har haft möjlighet att göra under avlösningen?

Vistelsetiden? Hur hade det varit om klubben inte funnits? Behov av annat stöd?

Har betydelsen av klubb Orstenen förändrats för ip:s del under den tid som X har varit där?

Hur gick det till när X började med övernattnings?

Fördelar och nackdelar med övernattnings?

Har ip möjlighet att utnyttja avlösningen så mycket som hon/han vill?

Hur uppfattar ip att övernattnings fungerar för X:s del?

Flexibilitet? Lättillgänglighet?

Synpunkter på: Personalens roll? Möjlighet att koppla av? Är det något särskilt

som ip har haft möjlighet att göra under avlösningen? Vistelsetiden?

Önskemål om förändringar?

Har ip och/eller X kontakt med andra verksamheter/anhörigstöd? Vilka? Hur ofta?

Bedriver klubb Orstenen en verksamhet som ip kan rekommendera för andra? Varför? Varför inte?

Är du i huvudsak nöjd med verksamheten på klubb Orstenen? För egen och för X:s del.

Om X har slutat på klubb Orstenen?:

Varför slutade X på klubben? För hur lång tid sedan?

Hur ser ip på verksamheten nu efteråt? Vad har den betytt för ip och X?

Bilaga 2

Resultat av ”Fokusgrupp” med anhöriga. Lokal: Klubb Orstenen Antal deltagare: 3.

Antal påståenden: 22 Viktning: 7 påståenden Betyg: 3 påståenden

Vad är viktigt för att jag som anhörig skall uppfatta Klubb Orstenen som stöd för min egen del?

	Viktning (antal pers.)	Betyg
Vi har kommunikation om vad som händer under dagen	1	
Klubben finns!	1	
Det är kontinuitet – öppet	0	
Klubben möjliggör ett självständigt boende istället för SB	1	
Gästen får flera kontakter – ett eget liv	1	
Jag alltid är välkommen att höra av mig	1	
Gästen trivs	1	
Personalen har kunskap om gästernas sjukdom	3	5,5,5 (5,0)
Aktiviteterna anpassas efter gästernas förmåga	1	
Personalen har ett öppet och välkomnade förhållningssätt	1	
Jag känner att jag kan prata med personalen	1	
Personalen är engagerade och intresserade av det de arbetar med	3	5,5,5 (5,0)
Personalen kan förmedla kunskap om min gäst tillbaka till mig	1	
Jag känner att personalen har en tydlig ram för att <u>kunna</u> bedriva en professionell verksamhet	1	
Jag vet att alla gäster är där av samma anledning	0	
Jag får veta hur det vardagliga livet är	2	5,5,3 (4,33)
Möjligheten finns att få sova några nätter utan att bli störd	0	
Nattavlösning finns i väntan på annan plats	0	
Gästen är i fokus	0	
Personalen är lyhörd för mina behov	0	
Personalen vågar föreslå t.ex. övernattnig	1	
Personalen stöttar mig i mina beslut	1	

Resultat av "Fokusgrupp" med anhöriga. Lokal: Anhörigcentrum Antal deltagare: 1

Antal påståenden: 16 Antal betygssatta: 5

Vad är viktigt för att jag som anhörig skall uppfatta Klubb Orstenen som stöd för min egen del?

	Viktning	Betyg
Personalen är kompetent (kunnig om demenssjd.)	1	4
Personalen bryr sig om mig		
Gästen är i fokus	1	5
Gästen blir välkommen		
Gästen är väl omhändertagen	1	5
Gästen trivs		
Personalen bryr sig om gästen		
Personalen ser mig som anhörig		
Personalen är lyhörd för mina behov		
Personalen vågar fråga hur jag vill ha det		
Personalen vågar föreslå t.ex. övernattnig	1	5
Personalen informerar mig hur gästens dag varit		
Personalen har god kunskap om gästens sjukdom	1	5
Personalen avslutar dagen för gästen		
Personalen stöttar mig i mina beslut		
Personalen är tillgänglig		

Bilaga 3

Resultat av ”Fokusgrupp” med personal. Lokal: Klubb Orstenen Antal deltagare: 6.

Antal påståenden: Viktning: 7 påståenden Betyg: 7 påståenden

Vad är viktigt för att de anhöriga skall uppfatta Klubb Orstenen som ett stöd för egen del?

	Viktning	Betyg
Gästen trivs	6	4,4,4,4,4,5 (4,2)
Vistelsetiden är flexibel efter anhörigas önskemål	3	3,4,4,4,4,4 (3,8)
Gästen får en god omvårdnad	6	4,4,4,4,5,5 (4,3)
Gästen får stimulans	6	4,3,3,3,4,5 (3,7)
Personalen försöker förstå gästen	2	
Anhöriga ges tillfälle att prata med personalen	0	
Anhöriga kan ringa när de vill		0
Anhöriga kan hälsa på när de vill	0	
Det är en positiv och välkomnande atmosfär	3	4,4,5,5,5,5 (4,7)
Personalen tar tillvara anhörigas kunskap om gästen	3	4,3,4,4,4,5 (4,0)
Anhöriga kan vända sig till den de vill i personalgruppen		1
Det finns en bra kommunikation i personalgruppen	0	
Klubb Orstenen har en hemlik miljö	2	
Kunna prova på avlastning kväll och natt i känd miljö med känd personal	3	5,4,5,5,4,4 (4,5)
Personalen är lyhörda för anhörigas olika behov av Delaktighet	1	
Gästen får meningsfull relation med andra gäster	1	
Personalen planerar gruppsammansättningen av gästerna på bästa sätt	1	
Dag, kväll, natt	0	
Personalen är lyhörda för hur anhöriga mår	2	
Personalen är lyhörda för när det är dags att föreslå anhöriga att ta emot olika insatser	0	
Personalen lyssnar på den anhöriga	2	

